

CSÁKI ANIKÓ – MÉSZÁROS MERCEDES

Szociális munka a büntetés-végrehajtásban és az utógondozásban

A Váltó-sáv Alapítvány célja, hogy megkeresse, gondozza, a képzésben, a társadalmi beilleszkedésben segítse a kriminális életvezetésű, letartóztatásban lévő és szabadult fiatalokat (16–30 éves). Az Alapítvány munkatársainak magja kb. 12–15 éve foglalkozik deviáns fiatalokkal, 1997 óta pedig speciálisan kriminális életvezetésűekkel. Emellett foglalkoztat ex-kriminális, szabadult fiatalokat is, kiknek támogatja képzésüket a segítő munkára.

„Tehát ha sikerül jó kontaktust kialakítani a segítővel, az mindenen, szó szerint mindenen átsegít.”

(Idézet egy fogvatartott majd szabadult fiatallal készített interjúból)

Bevezetés

Működésünket a Váltó Programmal kezdtük, melynek lényege a segítő munka és a középiskolai tanulmányok egységének biztosítása fogvatartott és szabadult fiatalok számára. 2003-tól azonban tevékenységünket jelentősen bővítettük, és jelenleg a hét minden napján (vasárnap kivételével) valamelyik munkatársunk megfordul egy-egy büntetés-végrehajtási intézetben, ill. foglalkozik szabadult fiatallal. Ily' módon jelentős gyakorlati tapasztalatra tettünk szert, emellett pedig kvalitatív kutatásokat is végzünk a deviancia, kiemelten a kriminalitás témakörében (interjúk, életinterjúk, esettanulmányok stb.). Több külföldi tanulmányúton is részt vettünk. Mindezek nyomán fogalmazódott meg bennünk az, hogy Magyarországon a büntetés-végrehajtásból és az utógondozásból szinte teljesen hiányzik a szociális munka, ezért a fiatalkorúak és fiatal felnőttek reszociálizációs és reintegrációs esélyei csekélyek, sőt, a szabadulás után még inkább csökkennek. Szervezetünk erre a hiányterületre próbál reagálni működésével és modellprojekt kidolgozásával.

A börtön világa

„– Két év múlva kikerülsz, mitől félsz a legjobban?

– Hozzászólni egy emberhez, úgy, hogy ő nem tudja, én tudom, hogy honnan jöttem, és látja-e, hogy én valami olyan közegből jöttem, ami nem szokványos és hétköznapi.”

„Először szinkronban kellett fordítani, mivel a családtagokon kívül, akik bejártak beszélőre, nem igazán értette senki, hogy mit mondok. Rám ragadt a börtönyelv. Ha azt mondtam: „Dik, hesz...”, akkor néztek rám, hogy most mi bajod van? Ez a börtönben a „Figyelj ide!”, vagy „Nézd!”. Sokáig nagyon furcsa volt, hogy nem ölbe tett kézzel kell tartanom a kezeimet, mivel megszoktam, hogy megbilincselnek, és így egy ismerősöm cirka másfél órán keresztül kínlódott, hogy szétrakja a kezeimet, én ösztönösen visszaraktam.”

„Te mit szólnál ahhoz, ha azt mondanák, hogy minden cuccod szedd össze, és tedd egy zsákba? ... És egy másik zárkába, helyre raknak... 8 év, nekem ezek a holmik jelentik a mindent, ez az életem...”

(Részletek az Alapítvány klienseivel készített interjúkból)

„Attól félek, már nem is tudok bőri (= börtön) nélkül élni majd...”

(Részlet egy fogvatartott diák leveléből)

„A börtön a holtak háza” – írja Dosztojevszkij. Akik odakerülnek, azokról általában mindenki lemond, erkölcsi halottnak tekinthetők, s közülük csak igen keveseknek sikerül a „visszatérés”.

A mély előítéletek és az intolerancia a szabadulás után fokozódhat: a visszailleszkedés gyötrelmes, a társadalom nehezen fogadja vissza a szabadságvesztéses büntetésüket letöltőket. Állás- és munkahelykeresésnél olyan feltételekbe és előítéletekbe ütköznek, amelyek szinte lehetetlenné teszik reintegrációs törekvésüket. A bizalmatlanság – a kommunikáció hiánya és a tájékozatlanság miatt – mindkét részről óriási.

A totálisan zárt intézmény lényege, hogy elveszi tagjai idejét, és cserében egy művi világot nyújt nekik. A totális intézmények jellemzője, hogy társadalmi kölcsönhatásuk korlátozott. A fogvatartott reszocializációjának lényege, hogy elszigetelődik a külvilágtól, új rendszabályokat és követelményeket állítanak elé. Megismeri a zárt intézeti beilleszkedés sajátos érték- és normavilágát, a börtöntársadalom működését, és folytonos alkalmazkodásra kényszerül, amit egy speciális tudás elsajátítása tesz számára lehetővé. A zárt közösség ingerszegény, specifikusan beszűkült „gondolatkör” és problémavilág a jellemzője. A hétköznapiok egyformák, szürkék és rendkívül unalmasak, ami azonban ugyanakkor egyfajta biztonságot is jelent. A döntésmegvonás fájdalmas, de egyben felelősségmentes is. Az egyént megfosztják az autonómiájától, de kiszolgáltatják, a döntéseket helyette és nélküle hozzák, ami számos esetben rendkívül kényelmes, és azt jelenti, hogy nincs felelősség. Az ott lévők legfontosabb „tevékenysége” az idő múlásának várása. Depriváció és frusztráció fenyegeti a fogvatartottakat, s a fogvatartásnak demoralizáló hatása van. A börtönmúlttal járó stigmatizáció következtében reintegrációs törekvéseiket idegenkedve fogadják, ami további önértékeléscsökkenést és az esélytelenség érzését váltja ki a szabadulóban.

A többségi társadalom távolságtartása a bűnelkövetőktől igen erőteljes. Ez nagyrészt információhiányból fakad. Az elutasítás szimbolikusan a börtönt körülvevő fallal is kifejeződik, azaz a bezárás egyben kirekesztés is. A börtönök működésének természetét elemző vizsgálatok alapján leszögezhető, hogy a totális intézetben érvényesülő, tartós kirekesztettség gyengíti a fogvatartottak önértékelését, önbecsülését, önálló életvitelre való képességét, kommunikatív és egyéb szociális készségeit. Kimutatták, hogy a külső kapcsolatok kiüresedése következtében romlanak lakás- és munkahelyszerzési esélyeik, korábbi családi, baráti kapcsolataik meggyengülnek vagy felbomlanak. Ezért nélkülözhetetlen szociál- és oktatáspolitikai feladat a döntéshozatal, a problémamegoldás, a kommunikációs készség, az önértékelés, a stressz-kezelés, az érdekérvényesítés készségeinek, kompetenciáinak fejlesztése, a büntetés hatálya alatt állók és az utógondozottak körében (Társadalmi Bűnmegelőzés Nemzeti Stratégiája, 2003.), azaz a büntetés-végrehajtási intézményekből szabadulók társadalmi integrációjának elősegítése.

„– *Hogyan lehetett kibírni a börtönben ezt a 4–5 évet?*

– Napról napra. Hát ugye, mindenkinek az eleje nehéz. Én nem ismertem senkit, nekem nem voltak alvilági kapcsolataim, ezáltal engem sem ismertek. Nekem be kellett mindenhova illeszkednem. Megérkeztem, és akkor egyből első nap, ott mindenért brusztolni kell, verekedni, ágyért, kajáért, mindenért.

– *Ténylegesen?*

– Ténylegesen. Ez nem mindenkinek van, úgy van, ha van ismerősöd, akkor nem kell, mert azt már általában ismerik, de ha olyan az ismerősöd, hogy az még droid benn, tehát takarít mindenki után, meg mit tudom én, akkor vagy rád is ezt a bélyeget sütik, vagy kiállsz magadért. Tehát akkor megint az van, amin én végigmentem, kiállni magadért, ha kell, akkor odaütni, ha kell, akkor békén hagyni, így alkalmazkodni. És az volt nagyon nehéz, azt megtanulni, hogy nem tudsz mindenkivel ugyanúgy szót érteni, hanem nagyon sokféle ember van. Van, akivel engedékenyen kell beszélni, csak úgy lehet vele normálisan beszélni, van, aki rendszeresen igényli, hogy úgy beszélj vele, mint a kutyával, máskülönben nem hagy békén. Tehát nagyon sokféle ember van. Ez a két véglet, mondjuk úgy, és eközött nagyon sokféle van még. Tehát az emberismerete kibővül az embernek.

– *Mi tartotta benned a lelket?*

– Az, hogy az édesanyám jött minden hónapban látogatni, ahányszor csak lehetett. Aztán írta a leveleket végig, tudtam telefonálni haza. De azért voltak törések benne.”

„– Ha rosszat szóltak, ütöttem, tényleg. Ha rosszul nézett rám, ütöttem.

– *Agresszív voltál?*

– Nagyon. Nem voltam ilyen nyugodt. Teljesen... Végül is a börtön átformált.

– *A börtön formált át?*

– Nem, inkább az emberek. Akikkel találkoztam, akik rám hatást tettek. Az emberekből, ami lecsapódott. Megfontoltabb lettem, nem megyek neki fejfel a falnak, hogy na most ez rosszul nézett, most ezt akkor szét kell ütni, mint régen. Ha nem, nem. Jó, lehet, hogy rossz napja van, kész. Meg addig nincs semmi. Ha meg megüt, akkor csak visszaütök, nem hagyom magam. De nem keresem magamnak a bajt.

– *Akkor a börtönben lévő emberek hatására formálódott át?*

– Is, mert ugye azért jöttek különböző emberek.”

SZOCIÁLIS MUNKA

„– *Milyenek voltak a kapcsolataid az emberekkel?*

– Én eléggé elzárkóztam mindenki elől. Cserélődtek körülöttem az emberek, egy, két, max. 3 emberrel, ha beszéltem. Rólam leperegtek az emberek. Odajöttek hozzám, érdeklődtek, hogy ki vagyok, mi vagyok. Mondtam, hogy ki vagyok, és kész. Utána lekócoltam őket. Elmondtam, hogy nem vagyok rátok kíváncsi, és kész.

– *Azzal az egy-két emberrel kifejezetten jóban voltál?*

– Hát ilyen beszélő viszonyban. Azt nem állítom, hogy azokkal olyan jóban voltam, hogy puszipajtás vagy valami, de viszont úgy jóban, hogy ha lett volna valami gáz, vagy ha volt gáz, akkor kiálltunk egymásért. Ezt benn úgy hívják, hogy kampi viszony.

– *Kampi?*

– Aha, vagy rinyósnak is mondják, azt már lehet, hogy hallottad.

– *Nem, azt sem hallottam.*

– Az a lényeg, hogy ha jön az ő csomagja vagy az enyéem, akkor azt közösen fogyasztjuk el, ha valami gáz van, akkor odaállunk egymás mellé. Tehát ez odavissza. Tehát ez nem egyoldalú, ez nem erről szól. Ez az egy-két, max. három ember. De azért mindig megválogattam, hogy kivel. Nem arra mentem, hogy a legnagyobb, legbrutálisabb vadállat legyen...”

„– *Mivel töltötted bent az idődet?*

– Mióta vagytok nekem, azóta tanulással. Előtte is próbáltam nyelveket tanulni, dolgoztam, dolgoztam kötéltüzenben, ami nagyon megerőltető volt, de hát csináltam, mert azzal megy az idő. Dolgoztam nyomdában, mint könyvkötő. Aztán az utolsó két évben nem adtak munkát, viszont akkor már próbálkoztam. Angolt tanultam egy ideig, ott akadályoztak az őrök, nem engedtek át. Most, hogy ha egy nyelvet nem tudsz gyakorolni szóban valakivel, a kiejtés miatt, akkor nem ér semmit. Akkor utána a Z.-vel elkezdtük a spanyolt. Akkor én utána eljöttem, engem elpasszoltak arról a munkahelyről, akkor már nem tudtuk gyakorolni, és akkor utána jött ez a gimnázium, ami egy nagyon jó dolog.”

„– Az embernek egy idő után agyára megy az, hogy nem tud tényleg egyáltalán magára maradni. Tehát egy kis nyugalomban, kusban, saját maga. Tehát nagyon sokszor úgy volt már mindenki, hogy várta az estét, hogy felmeihessen a saját ágyába, és akkor nem foglalkozik senkivel, és az egyetlen dolog, ami szabad, gondolkodni. Mert azt senki nem tudja, hogy ki mit gondol.”

„– *Milyen volt ott a srácokkal a kapcsolatod?*

– Volt, akivel rossz volt, nagyon rossz volt, volt, akivel egyáltalán nem volt kapcsolat, volt akivel meg nagyon jó kapcsolat, de hát... mint általában kinn az életben, csak mondjuk ott jobban egymásra vagyunk szorulva, tehát jobban közösség vagyunk, meg összezárva, ezért ha akarja az ember, ha nem, találkozik néha olyanokkal, akikkel nem akar, de mondjuk az okos ember az tudja, hogy kell megkerülni, tehát egyszerűen nem szólok hozzá, vagy nem nézek rá, hogyha nem vagyok kíváncsi rá.”

(Részletek az Alapítvány klienseivel készített interjúkból)

A szabadságvesztéses büntetésre ítélték társadalmi beilleszkedését segítő munka ma nem megnyugtató Magyarországon. Néhány civil – elsősorban egyházi-vallásos – szervezet végzi ezt a heroikus küzdelmet, ám országunkban és kultúránkban nincs hagyománya a civil közösségek és szerveződések, valamint az állami szervek közötti együttműködésnek. A társadalmi szerepvállalás ilyen kínos kérdésekben (kriminalitás, bűncselekmények elkövetői, börtönök stb.) pedig igen csekély.

Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a magyar börtönökben a fogvatartot-

tak mentálhigiénés ellátása nem megoldott, aminek következtében a büntetés-végrehajtás kizárólag azt a funkciót képes ellátni, amit az elnevezése is sugall, vagyis a szankcionálást. A szabadságvesztésre ítélt, eleve szocializációs hiányosságokkal rendelkező fiatal felnőttek helyzete szabaduláskor igen nehéz: a börtönszocializáció hatására elvesztik azt a rutinjukat, mellyel a mindennapi élethelyzeteket kezelni tudják, illetve a kinti, civil életben is a börtönökben uralkodó értékek és normák szerint próbálnak helyt állni.

Szervezetünk által a szabadulás utáni időszakra kidolgozott *folymatos utógondozási modell* a hátrányos helyzetű, büntetett előéletű és így joghátrányban szenvedő, az előítéletekkel naponta és sokféle helyzetben találkozó fiatalok életésélyeit kívánja növelni, reintegrációjukat megvalósítani. A büntetés-végrehajtási intézetekben lévő fogvatartottak különböző szociokulturális helyzetből érkeznek, különböző bűncselekményeket követtek el, különböző értékeket, mintákat, ízlést képviselnek. Kényszerű összezártságukból adódóan mindennapos a konfliktushelyzet; a meg nem értés, az el nem fogadás, az előítélet egymás és általában „mások” iránt, érvényesülnek az intolerancia és az erőszak különböző formái, melyek külön-külön és összességükben is sértik az emberi méltóságot, az alapvető emberi jogokat és az élet tiszteletét. A szabadságvesztéses büntetés alatt a fogvatartottak társadalomképe jelentősen változik, kevés a tudásuk a társadalomban zajló eseményekről, holott ezek hatással vannak az „egyszer szabaduló” életére, a szabadulás utáni élethelyzetére. Bizonytalanok a szabadulás utáni élet megtervezésében. A börtönön kívüli világról tudomásuk torz és korlátozott, információik szegényesek és megbízhatatlanok.

Ezért a szabadulás krízisének csökkentése, a biztonságos emberi/segítői/civil kapcsolat kiépítése már a büntetés-végrehajtási intézeten belül, a bizalom elnyerése és megszilárdulása, a folyamatos érzelmi biztonság megteremtése, az elfogadó közösség segítségnyújtása – az utógondozás és a visszaesés-megelőzés alappillérei.

A harmadlagos bűnmegelőzés – visszaesés-megelőzés, újabb bűncselekmények elkövetésének megelőzése – szoros összefüggésben áll a reintegrációs lehetőségekkel, a társadalmi integráció minőségével, a szabadulás utáni perspektívák meglétével, valamint a szabaduló fiatal reszocializációs esélyeivel, családi-szociális háttérével, emberi kapcsolataival. A társadalmi integráció növelése együtt jár a fogvatartottak kedvezőtlen szociális jellemzőinek változtatásával, a joghátrány mellett meglévő gyakran halmozottan hátrányos helyzet csökkentésével is (iskoláztatás, szakképzettség, családi kötelek és egyéb emberi kapcsolatok stb.).

Hipotézisünk szerint a visszaesés megelőzésének három jelentős eleme a következő: a munkalehetőség, a biztos lakhatási körülmények megléte, valamint a tartós emberi kapcsolatok. Az alapvető szociális feltételek biztosítása mellett döntő jelentőségű a szabadult fiatal felnőtt számára egy támogató, segítő kapcsolat, mentálhigiénés gondozás – a szabadulás utáni krízis csökkentésére, a személyes problémák pszichoszociális kezelésére irányuló lelki gondozás.

A már kialakított és meglévő bizalom a segítő szakemberekkel, a kül-

SZOCIÁLIS MUNKA

világból érkező (és nem a családtagok által biztosított) érzelmi támogatás mind olyan jelek, melyek büntetésük letöltése utáni életük változtatását, a társadalomba való integrálódásukat segítik, egyszerűbben a „mégis érdemes”-t jelentheti számukra.

„– Amikor kijöttél a javítóintézetből, milyen problémáid, gondjaid voltak?

– Mondjuk az volt igazán gond, hogy eleinte a nagyszüleim, anyám meg keresztapám nem bíztak meg bennem. Tehát... nem az, hogy direkt nem bíztak meg bennem, vagy gonoszok voltak, csak hát az szerintem természetes, hogy próbáltak elővigyázatosak lenni, mert elég sokszor megloptam őket.

– Miben nyilvánult meg, hogy nem bíztak benned?

– Hát, nem tudom, szóval ha elmentem boltba, állandóan le kellett számolni a blokkot, a visszajárót, hogy mennyi, akkor pénzt vagy pénztárcát nem nagyon hagytak elől. Meg azért eléggé megfigyelték, hogy amikor kimegyek a lakásból, viszek-e magammal valamit. Nem is direkt, hanem úgy ösztönösen.

– Érték-e más sérelmek, vagy megkülönböztetések amiatt, hogy honnan jöttél?

– Megkülönböztetések? Nem. Semmi, semmi.

– Egyébként tudták az ismerősök?

– Mindenki tudta, tisztában voltak ezzel. És akkor tényleg új barátaim voltak, meg mit tudom én, azok nem azt mondták, hogy hú, szégyellek, mert börtönből való vagy, hanem azt mondták, hogy egy valaki, mert ez onnan jött és mi lett. Tehát egy rossz ember volt és egy jó ember lett belőle, erre voltak büszkéek és nem azt figyelték, hogy rossz ember.”

„– ...néha elegendem van... Olyan unalmas, nem történik semmi...

– A bűnöző életmód izgalmasabb volt?

– Százszor.

– Most akkor úgy próbálsz élni, hogy unalmas...?

– Most az izgalmat megpróbálom bepótolni, becsületesen valahogy.”

„– Milyen problémákkal találtad magad szembe kikerülésed után?

– Sok.

– Mesélsz ezekről?

– Hát erről aztán lehet. Először is a dokumentum-ügyek elintézése. Ami egyszerűen számomra értelmetlen, hogy addig kapok egy igazolást, amíg megcsinálják a személyi igazolványt. Aztán elkezdem csináltatni a személyi igazolványt, akkor adnak egy ideiglenest. De mielőtt megadnák a rendeset, már bevonják. Értelmetlen dolog. 26-szor kell elmennem egy helyre, hogy megértsék, mit akarok. És amikor elmondom azt, hogy soha az életemben nem dolgoztam, semmilyen papírom nincsen, most szabadultam x év fegyházról, egyszerűen kell egy személyi igazolvány. Ennyi. Nem kell visszakeresni, hiszen egyértelmű, hogy nem is volt nem tudom milyen papír vagy munkahelyem. De sok. Vagy a diákigazolvány, az is, ami most van, kiborít... Nincs ruha, nem tudok olyan ruhát venni, amit én szeretnék, most nem azt mondom, hogy egyből Nike cipőt kell venni, egy olyan cipőt, amit normálisan fel lehet venni, tehát normálisan el lehet menni, és nem szakad ki 2 méter után. Rengeteg minden. Nem vehetem azt az üdítőt, amit akarok, nem azt eszem, amit szeretnék, most nem azt mondom, hogy étterembe kell, már az étterem sem érdekel. Ezeket mind elhagytam, ezek nem is érdekelnek.

– És ezeken kívül, a pénztelenségen és az ügyintézés nehézségein kívül, volt valami, ami nehéz volt, probléma volt?

– Az emberek.

– Amennyiben?

– Veszélyesek.

– Miért, mit csinálnak?

– Az egyiknek az a baja... Hát nem tudom, egy csomó minden. Nincsenek önmagukkal kibékülve az emberek.

– *Úgy általában?*

– Ez a rohanó világ. Rohan, hát rohanjon. Bemegyek vásárolni valamit, még nekem kell pítiznem ahhoz, hogy megvehessek valamit. Meg ilyenek, mint ez a telefon is volt. Van egy szervíz, 26 helyre bemegyek, hirdetik mindenhol, csak vegyed, tők jó, szuper, aztán meg, amikor van egy kis apró gond, de nagyon apró, akkor meg elküldenek 26 helyre, ilyen szervíz, olyan szervíz, akkor az én költségemen menjek el abba a szervízbe. Érted? Fizessél, és aztán semmit nem kapok. És ez így működik az embereknél is. Gyere, segíts már ezt megcsinálni, gyere segíts már azt megcsinálni, elmegyek, segíték, tudom, hogy elkérhetnék érte több ezer forintot, amit segíték megcsinálni...

– *És milyen öröm ért, amióta szabadultál?*

– Milyen öröm ért? Nem sok.

– *Az a kevés mi volt?*

– Az a kevés? Hát talán egy naplemente.

– *De hát az jó, nem?*

– De azért így leélni az életemet, hogy kimegyek és megnézem a naplementét, az elég gáz. És ráadásul mindig ugyanazon a helyen. Meg hogyha még látnám is ráadásul azon a helyen. De nem látom. Szóval ilyen élmények voltak csak. Tehát ilyen emberi élmények ilyen nem sok... Érted, kinek mi a jó. Én ezeknek nem tudok örülni. Örülök az életnek, örülök annak, hogy szabad vagyok, ez mindig eszembe jut, meg amikor dolgozok, az eszembe jut, hogy egészséges vagyok, persze ennek tudok örülni. De ezeknek nem tudok naponta örülni. Ettől nem lesz jó kedvem, jó kedvem lesz, egy általános jókedvem, hogy meg tudok elégedni ezzel, de nincs örömem az életben, unalmas, hétköznapi, szürke, lagymatag élet, ez a mostani. Ha arra gondolok, hogy majd havi 60–80-ért kell majd dolgoznom, és épp hogy csak élek, nem tudok elmenni kirándulni..."

„– *Kihez vagy hová fordulhatsz most, ha valamilyen segítségre van szükséged?*

– Hát, nézd... Lelki segítségért fordulhatok a szüleimhez, tanárimhoz, meg jó pár helyre. Ez a lelki segítség. Aztán jön a másik oldal, amikor elegem van valamiből, és azt mondom, hogy kell pénz, vagy mit tudom én, mi kell. Akkor megint fordulhatok. Kihez? Egy olyan emberhez, emberekhez, akik olyanok, mint én. Adnak, kapok, de azok ezért elvárnak valamit. Úgyhogy ilyen téren nem sok helyre. A szüleimtől most nem fogom elkérni azt a keveset, ami nekik van, mit adjanak oda. A nincsből most mit adjanak. A tanárimhoz most megint nem megyek, épp azért, mert így élnék.

– *Hogy élnek?*

– Ezt a hétköznapi életet élik, ők is vegetálnak. Most azt a keveset vegyem el?"

„– A rokonságban volt egy-kettő, aki próbált célozgatni arra, hogy egy-két nap, aztán megyek vissza. Voltak ilyen enyhe célozgatások. Volt olyan is, aki gúnyosan megkérdezte, hogy na mi van, jobb itt kinn? Annak mást nem tudtam mondani, hogy tudod mit, menj be, aztán dönts el, hogy jobb-e kinn. Ettől jobb választ én nem tudtam hirtelen kitalálni, és ha így végiggondolom, akkor se tudok jobbat."

„– *A szabadulásod után milyen problémákkal találtad magad szembe?*

– A legfontosabb, amit én legfontosabbnak tartok, hogy vannak – nem a szűk családi körben, hanem a rokonságban –, akik váltogatják az arcukat. Amikor ott vagyok, akkor hú, szia, de jó, hogy itt vagy, és aztán meg hallom vissza, meg látom is, hogy benne van a finta. Hiába leplezi, én látom, észreveszem. A legkisebb jelét adja, én meglátom. Tehát ez biztos, és én ezt egyből észreveszem. És bizony van ilyen bőven. Ez, amit én a legfontosabbnak tartok. Következő, ami számomra nagyon lényeges, ami már nem így lelkileg, a melóhely. Munkát találni így, hogy két év múlva tölteném ki az ítéletemet, és onnantól kezdve még tíz évig rajta van az erkölcsimen, hogy büntetve voltam, ez nagyon nagy akadály.

SZOCIÁLIS MUNKA

Ez olyan nagy akadály, hogy a munkahelyek 95%-ához kérik manapság, és nem mindegy. Még ha meg is kapom az erkölcsöt, de én nem kaphatok erkölcsöt, nekem eleve úgy van. Mert van olyan, aki kaphat, viszont benne van. És mindenhol az a feltétel, nem egyszerűen, hogy kell az erkölcsi, nem, hogy tiszta erkölcsi, ezt kikötik. Tehát, hogy makulátlan emberkeről legyen szó. És ez manapság nagyon fontos. Ez egy hatalmas, nem hogy egy fal, hanem előtte és mögötte is még egy árok. Azt azért megmászni... szóval ez neveléses, ha ezt én is csak hallanám, én is mosolyognék rajta. De azért így, hogy már túl vagyok néhány helyen, amit végigjártam, és mindenhol azt a választ kaptam: volt, ahol úgy kezdtek: hát, igen, erkölcsi. És akkor utána mondták a többit, és én mondtam, hogy jó, akkor ne is folytassa... És volt bizony olyan hely, ahol felhívták a cégnek a tulajdonosát, hogy nem lehetne-e eltérni ettől ebben az egy esetben. Tehát annyira úgy látta az ottani főnök, hogy én oda való vagyok. Mert fiatal vagyok, energikus, látja, hogy nem vagyok tírpák, és ez fontos. De nem, ettől nem tekinthetnek el. Ez így elég nehéz."

„– A lányokkal való ismerkedés az elég nehezen megy, olyan vagyok, mint tini koromban, hogy oda menjek, ne menjek, ilyen félős. Pedig, amikor bekerültem, nem voltam ilyen.

– *Ez mitől jött létre?*

– Nem tudom, nagyon elszoktam tőle. Tehát így elmenni, nem voltak lányok a környezetemben, nem volt kinek udvarolni, nem volt kihez szépen beszélni. Aztán így kicsit nehéz. De aztán mikor elkezdődik a beszélgetés, akkor meg már tök jó, mert akkor már megy, akkor már nincs gáz."

„– *Milyen volt, amikor szabadultál, kijöttél?*

– Furcsa.

– *Mi volt benne a furcsa?*

– Minden. Tényleg minden furcsa volt benne. Talán magában a szabadulásban: jó, kiengedtek... Tehát ez nem volt furcsa, mert tudtam, hogy kiengednek, vagy hogy egyszer ki fognak. Az sem volt furcsa, hogy autókat látok, tehát nem ültem seggre tőle, mert hát persze... Az volt furcsa, hogy addig a pillanatig, míg nem léptem át a küszöböt, én kurva veszélyes voltam, örök kísérték meg minden... Aztán onnantól kezdve meg menjél... Akkor meg nem vagyok veszélyes... Ezek a hülye faszágok egy kicsit idegesítettek. Amúgy meg nem tudom, furcsa volt az, hogy mentünk haza, és akkor a családtagok telefonáltak, hogy hol vagyunk, mi van, kiengedtek-e már? És akkor ez engem már zavart, hogy mit tudom én, csörög a telefon, mit tudom én, egy buszon. Kurvára ideges voltam, de már megszoktam. Tehát ilyen apróságokra gondolok, amik ilyen furcsák voltak. Furcsa volt a lakás, nagyobbra emlékeztem, kicsi volt ehhez képest, egyedül a vécé volt nagy, képzeld el! Amúgy minden kicsinek tűnt. Furcsa meg az volt, illetve azt én furcsállom magamon, hogy nem aludtam sokáig...

– *Nem tudtál aludni?*

– Nem bírtam aludni, tök jó nyár volt. Azt sem mondom, hogy habzsolni akartam az életet, akkor sem volt olyan, hogy na most, akkor elmegyek, kitombolom magam, mert nem voltam sehol, meg nem is akartam elmenni sehova. Hanem már az tök jó érzés volt, hogy fölkelek – jó, mondjuk ez így hazugság, mert le sem feküdtem... tehát gondolok egyet, kimegyek a konyhába, és főzök egy kávét, tehát ez úgy marha nagy dolog! Szóval ezek, ezek a hülye apróságok, amiket tudod, nem tehetél meg csak egy hónapban egyszer, amikor bevásároltál, akkor ott volt egy-két dolog, de amúgy arról szólt az egész, hogy soha nem volt semmije az embernek."

„*Monddad hogy szabadulás után lelkileg nehéz volt. Mi volt nehéz?*

– Hát az egész, megszokni egy ugyanolyan életfolyamatot, mint ami kint van. Úgy telnek a napjaim, mint ahogy, most már egyformán telnek, bent is megszokja

az ember, de egy zárt környezetben. Tehát ott már ismer mindenkit, tudja kitől, mire számíthat, tudja mi van reggel, hogy fekszünk le, mit csinálunk, tehát megvan egy életvitel az embernek. És amikor az ember kijön, akkor itt meg semmi, és senki. Kijön a nagy semmibe, az emberek megváltoztak, és sajnos rossz irányba változnak az emberek, és úgy minden, még a legfontosabb emberek is. Mondjuk a családomban a nagymamám például teljesen megváltozott. Annyit öregedett 26 hónap alatt, hogy egyszerűen képtelen voltam vele élni. A mai napig vannak pillanatok, hogy nem vagyok rá képes, hogy vele éljek, mert nem tudunk együtt élni. Holott tudom, hogy életem végéig vele maradok, mert nála többet senkinek nem köszönhetek a családból, mert felnevelte a gyerekeimet, és ott volt mellettem. Nehéz... Volt olyan, hogy álltam az erkélyen és azt mondtam, hogy vissza akarok menni. Egyszerűen annyira megszoktam azt, és mondjuk bent volt egy barátom, akinek hiányzott az, hogy én most ott legyek mellette. És tudtam, hogy még egy darabig nem lesz ott... Minden este az volt, hogy leültünk egymás ágyára, és beszélgettünk, lelkiztünk. És ez így hirtelen megszűnt, kikerültem, és ott voltam egyedül éjszaka, álltam egyedül az erkélyen, nem volt senki, nem volt ott a barátnóm, a családom. És ez hetekig volt, minden este olyan megzuhanásom volt, vagy napközben. Szóval azt mondtam, vissza kell mennem, nem tudok így élni. Pénztelenség, meg az emberek megőrültek. Kifordult magából az egész világ, én úgy éreztem... Mindenki megy a pénz után, nem foglalkozik a másikkal, lehet, hogy régen is így volt, csak nem vettem észre, de most észrevettem! Úristen, ez nem az a világ, ahonnan én bementem... És ez nem így volt. Egyszerűen otthon voltam egész nap, és otthon voltam. Tehát megállt az élet. Teljesen másra jöttem vissza, mint amiről bementem.

– Ez belőled is jött? Mondtad, hogy egy csomó mindenben megváltoztál.

– Igen, de igazán nem voltak barátaim. Tehát kijöttem ugye, mikor bementem volt 50 barátom, és azt hittem, mikor kijöttem, egyszerűen nem tudtam kit felhívni telefonon, hogy itthon vagyok. Legjobb barátom az bent volt már másfél éve akkor... Jó, a barátnóm persze örült nekem, de megvolt a maga kis élete, amit fölépített 26 hónap alatt. Neki lett egy pasija, és nem tudta azt mondani, hogy jövök, és reggeltől reggelig veled, és együtt alszunk, és duma, és traccsparti, és mit tudom én. Fáj tőle ez.”

(Részletek az Alapítvány klienseivel készített interjúkból)

Jelenleg Magyarországon a gyakorlatban nincs jelen a börtönökben *szociális munkás*, az utógondozás kizárólag a szabadulás után kezdődik, hivatásos pártfogói felügyelettel. Bár a pártfogói felügyelet átalakult, ennek tényleges megvalósulása és hatása még éveket várthat magára. Emellett a civil támogatás (*civil pártfogói rendszer*) kiegészíti és támogatja a hivatásos pártfogók munkáját. Előnye, hogy a fogvatartott önként vállalja és választja segítőjét, így bizalma és motívumai mások. Azaz nem kirendelt hatóságnak érzékeli, hanem valódi segítségforrásnak.

Szervezetünk olyan szociális tevékenységet vállal, melynek célja a társadalmi reintegrációhoz való hozzájárulás és a szociális támogatás a társadalom perifériájára szorult csoport számára – azaz a fiatal felnőtt fogvatartottak és szabadultak ill. ex-kriminálisok mentális, pszichoszociális ellátása. A célcsoport tagjai nemcsak joghátránnyal rendelkeznek, hanem gyakran kisebbségek tagjai, kallódók. Intézményi és informális kapcsolataik instabilak, és deviáns karrierjük, kriminalizálódásuk általában együtt jár a hajléktalanság, munkanélküliség és szenvedélybetegség problematikájával.

A modellprojekt

„És jó, ha az embert várják valahol, mindenféleképpen. Energiát ad, és mondják, csináld, csak csináld, hát itt vagyunk és segítünk, és akkor csinálni kell.”
(Részlet az Alapítvány kliensével készített interjúból)

A szociális munka középpontjában az egyén és a környezete közötti interakciók állnak. A segítő kapcsolat lehetőséget biztosít a kliens számára, hogy életfeladataival megbirkózzon, azaz a problémamegoldó és „coping” kapacitás fejlesztése a cél. Értelmezésünkben a szociális munka alapja a szabadságvesztéses büntetésüket töltő fiatalok esetében a folyamatos gondozási modell. Ennek lényege, hogy az utógondozás – a hagyományos szemlélettel ellentétben – nem a szabadulás pillanatában, a börtön elhagyása után kezdődik, hanem szervezetünk segítői már a büntetés-végrehajtási intézetben, szabadulás előtt akár 2–1,5 évvel előbb felveszik a kapcsolatot a fiatallal, és ez nem szűnik meg a civil életben (fogvatartott státus megszűnése után). A büntetés-végrehajtási intézetben megkezdett gondozás folytatódik a szabadulás krízishelyzetében, majd a kinti életben. Tapasztalataink szerint a fiatalok reszocializációjának első lépése a folyamatos érzelmi támogatás és biztonság, melyhez hozzájárul civil, a büntetés-végrehajtástól eltérő attitűdünk, szemléletünk és státusuk.

A modellprojekt elemei a következők:

Segítő munka, segítő kapcsolat (civil pártfogó rendszer) – egyéni gondozás: a kinti, civil világra való felkészülés, a börtön művi világától eltérő életfeladatok számbavétele és az erre való előkészületek (lelki–szociális–mentális–etikai) jelentik a segítő munka lényegét. Összességében alapvető cél a felkészülés a szabadulás pillanatára, majd az utána következő időszakra. Ez egyrészt a praktikus ismeretek, elintézendő feladatok számbavételét jelenti, másrészt a személyiség erősítését az eddig megszokottól eltérő helyzetre, értékekre és normákra. Az egyéni gondozás személyes, hosszabb távú felkészítés, melynek középpontjában az egyén személyisége, gondolatai, problémái, kérdései, továbbá a perspektívák és a lehetőségek állnak. Alapmódszere a beszélgetés, az állandó, folyamatos kommunikáció. Olyan viszony, kapcsolat kialakítására törekszünk, hogy a fiatal felnőttek érezzék: bízhatnak bennünk, építhetnek ránk változási törekvéseikben, s ezeket a tapasztalataikat a saját fejlődésükhöz felhasználhatják.

Így a projektjeinkben részt vevő fiataloknak, fogvatartottaknak és szabadultaknak egyaránt van egy segítője – civil pártfogója –, aki intenzív figyelmet biztosít számára. Feladatai a következők:

- személyes problémák pszichoszociális kezelése, gondozása; mentálhigiénés ellátás; lelki gondozás;
- a fiatal fejlődésének, változásának tudatos támogatása;
- biztos támasz a krízisekben;
- információ-áramoltatás a külvilágból, melynek célja a szabadulásra való felkészítés;
- a személyiségfejlődés és a tanulmányi/képzési munka folyamatos, közös értékelése;

- érdekképviselő az Alapítvány felé;
- segítség a problémák megfogalmazásában, feltárásában és feldolgozásában;
- saját képességek és tudás felismerése és alkalmazása;
- önismereti kérdések feldolgozása;
- visszajelzés az aktuális állapotra;
- a változással kapcsolatos motiváció erősítése, fenntartása, folyamatos stimulálása;
- megerősítés a döntésekben, pozitív megerősítések;
- kapcsolattartás, együttműködés a szülőkkel, családtagokkal, nevelővel, hivatásos pártfogóval, ügyvéddel stb.;
- hozzátartozók gondozása;
- a fogvatartottal kapcsolatos adminisztratív teendők ellátása;
- szociális ügyintézés (szálláslehetőségek, munkahelyek stb. felkutatása);
- beszélgetések jövőbeli – reális – tervekről (tervezés);
- a többségi társadalom normarendszerével megegyező önálló életvitel kialakításának támogatása.

Összegezve: a civil pártfogó rendszer – az egyéni gondozás, a beszélgetések a kliensekkel való folyamatos, személyes törődés módjai lehetőséget adnak a visszaesés lélektani-tudati-etikai önkontrolljának kialakításához, így az újabb bűncselekmények elkövetése megakadályozásához. Az utógondozás már a büntetés-végrehajtási intézetben, szabadulás előtt kb. 2–1,5 évvel megkezdődik, így a szabadulás krízise és a további időszak nehézségeinek feldolgozására, illetve a kliens folyamatos támogatására ad módot.

„– ...közben az M.-mel alakult egy jó kapcsolatom.

– *Ez hogyan történt?*

– Nem tudom, csak azt tudom, hogy jó. Ő volt az, aki foglalkozott velünk, amikor jöttem, és hozzá mentem vissza, hogy ha valami gondom volt, hiszen őt ismerem... teljesen pozitívan állt a dologhoz, és akkor szívesen jöttem vissza hozzá egy idő után, sőt...

– *Mitől jó ez a kapcsolat?*

– Lehetett vele beszélni. És nem volt olyan erőszakos. Vagyis folyton erőszakos volt a maga módján, de az nem volt kellemetlen.

– *Hogyan volt erőszakos?*

– Ezt és ezt kell teljesíteni, ez és ez a vizsga... blablabla, hanem hogy ezt kellene, ezt légy szíves, olvasd el... teljesen máshogy volt erőszakos, ami nem volt kellemetlen.

– *Neki miről meséltél, mit mondtál el?*

– Vele mindent megbeszéltem. Mindent. Tök nyugodtan, mert azt mondta, úgy képzelem el, hogy őt köti a titoktartás, vele tök nyugodtan lehet beszélgetni, és akkor én vele tök nyugodtan beszéltem, és mindent megbeszéltem.”

„– *Mi az, ami a programban nagyon fontos?*

– A segítőnek a szerepe, a személye. Tehát ha sikerül jó kontaktust kialakítani, az mindenen, szó szerint mindenen átsegít. Én megmondom neked őszintén, a többi tanárral, segítővel, mindegy, hogy hívjuk a Cs.-t, akárkit, téged, nem vagyok jóban. Nem rosszban vagyok, csak egyszerűen nincs meg az a légkör, ami közötttem és az M. között. És ez nem baj, csak arra akarok utalni, hogy az ilyen jelleggel

SZOCIÁLIS MUNKA

felépített csoportban, terápiában vagy akármben, segítségben egy személy körül koncentrálódik, ahogy én észreveszem... a segítség forrása. Tehát érdekes, nem tudom bevonni a Cs.-t. És nem tudom bevonni a P.-t sem. Vagy téged, vagy senkit, nem tudom bevonni ebbe a kapcsolatba, és ami a legérdekesebb, nem is akarom. Nekem bőven elég az az egy ember, akivel ez kialakult.

– Szerintem azon is múlik, hogy nem akard. Azt tudod, hogy miért nem akard?

– Nem tudom, nem találok a közös kapaszkodási pontokat, nem találok... kapaszkodást... semmit a Cs.-ben. Jó elvárásaink vannak egymással szemben, ő próbál nekem megfelelni, én neki, de nem tudok egy közelebbi kapcsolatot kiépíteni vele, valószínűleg nem is akarok. És ezért nagyon fontos szerintem ez, hogy egy emberrel viszont sikerült, és ez akkor egy biztos pont. Nem több embertől függök, hanem csak egytől. A függés persze idézőjeles.

– Függsz tőle?

– Tulajdonképpen igen, mert ha ő nem lenne, akkor picit bajban lennék, mert akkor nem tudom, kivel tudnám ezeket a problémákat, ezeket a dolgokat keresztülvinni, nem tudom, ki tudna így rám hatni innen, mint ő. Tehát ilyen szempontból függök tőle, na most ez semmiféleképpen nem egy szoros élet-halál kérdése, de mindenképpen egy függő viszony alakul ki így szerintem. Az más kérdés, hogy ezt a későbbiekben tudni kell leépíteni, de én ez ellen tudatosan harcolok, hogy ne tudja, és rettenetes sunyi módon visszaélek ezzel, és nem hagyom, hogy ezt csak úgy leépítsék, mert észrevettem, hogy ez készülődben van, és nem hagyom, és nem hagyom. Komolyan.”

„– A benti segítség is nagyon jó, lehet valamire támaszkodni, de hát mindenféleképpen a kikerülés utáni időszak az, amikor ez jelentősebb, számottevő, és ha valamikor pozitívan lehet a szabadulónak az életszemléletét..., akkor ez mindenféleképpen a kikerülés utáni időszak.

– Ez attól van így, hogy van hova jönni vagy menni?

– Igen, nem az van, hogy kijössz, kikerülsz a nagy semmibe, és akkor ott állsz, és nézel körül, mint a hülye gyerek, és akkor jó, hát megyek haza meg izé... Nem, anyád mondja, hogy menjél iskolába, és akkor te tudod, hogy oda kell menni, mert szabadultál, rögtön megoldódik minden. Bekerülsz egy közegbe, de nem kint vagy, nem egyedül, az most mindegy per pillanat, hogy milyen társaság, de társaságba kerülsz, és ez rettentő fontos szerintem... és ráadásul célokkal kerülsz ebbe a társaságba, mi több, ez a kis csoport, vagy egy személy, ez a segítő tanár vagy akárkinek is hívjuk, meg is határozza egy időre a programodat, amit te akkor tökéletesen át is élsz, hogy ez jó és biztos. És megvan az első pont. És nem az van, hogy kint vagyok, állok és bizonytalankodom, hanem már van egy irányom elmozdulni. És az esetek 99%-a, aki egy kicsit színvonalasabban gondolkodik, az erre ráhajt. És muszáj is neki. Jól felfogott önös érdekből, legalább ezt... Hogy ez rajtam is múlik, és nemcsak rajtatok, és ez még fontosabbá teszi.”

„– Mit sejtettél, milyen a világszemléletünk?

– Azt, hogy csak pozitív, hogy megpróbáljátok elfogadni az embert úgy, ahogy van... Személyre szabjátok a dolgokat, nem pedig ilyen sémákban. Nekem ez nagyon tetszik, nagyon sokat segít ez... Nagyon sokat segített az A., hogy az A.-val tudtam beszélni, mindenféle problémáimat, dolgaimat, véleményemet, érzéseimet el tudtam neki mondani. Nagyon kevés ilyen ember van... hogy találok egy embert magamnak, aki érzem, hogy foglalkozik velem, ezt nem is nagyon hittem el. Nem számítottam erre soha... És nem azt mondja, hogy most hagyjál, meg mi közöm van nekem ehhez, mint mondjuk máshol mondanák, hanem próbálnak segíteni. Nem tudom, azt gondolják, hogy sokkal eredményesebbek lehetünk... ha ők megpróbálnak segíteni.”

„– Nem tudom, talán nyugalom van mindig. Jókedvű emberek, nincs semmi gondotok, nem rohagáltok össze-vissza, mint az átlag ember, hogy jajj... Nyugodtak vagytok, figyelték, megpróbáltok mindent. Jön mindenki, barátságos, olyan mint

egy... mondhatnám, hogy család, de ez túl erős szó számomra. De ebből érzed, mit akarok mondani..."

„– Kintről érkező emberek, olyanok, akik nem engem akarnak bántani, hanem segítenek, az nagy hatással volt rám... Most viszont nagyon jól érzem magam itt, segít abban, hogy összeszedjem magam, a gondolataimat, és ne kalandozzak szanaszéjjel. Ne fogjak hülyeségekbe, ez az a nyugalom, amikor elegendem van, és jövök be tanulni, és tök jól esik, és nincs utána semmi bajom órákon keresztül.”

„– Ami nagyon fontos, az az, hogy ha gondjaim vannak, azokat meg tudom valakivel beszélni... Meg mindig volt, akitől tudjak segítséget kérni. Vagy hogyha valami gondom van, vagy valamiért fel vagyok háborodva, idejövök, elmondom neked, meghallgatod, röhögünk rajta egyet, vagy valami.”

„– Az volt nagyon jó, hogy mi úgy gondoltuk, akiket fölvettek, így hárman, hogy biztos kemények lesznek, hogy bűnözők vagyunk, aztán semmi beszélgetés, jópofizás. Így gondoltuk, és közben nagyon kellemes csalódás volt. Tök humánus volt mindenki.

– *Mit jelent neked az, hogy humánus?*

– Azt, hogy emberséges. Más emberek, akik bejöttek, dolgoztak odabent, építettek valamit az intézetben, azok lenézően néztek végig rajtunk. Amikor kivittek fogászatra vagy kórházba, akkor is ilyen volt. Meg ha bejött a doktor, az is flegmán beszélt. Amit meg tudott tenni, hogy nekünk rossz vagy megalázó legyen, azt megtette.”

„– Itt olyan, mintha feltöltekezhetnék. Végül is fel is töltekezem energiával, mert vidám arcokat látok. Nem úgy állnak hozzám, hogy hó, tudod, ez az alpári. Normális emberek között lehetek, és ez tök jó.”

„– Végül is mindent meg tudunk beszélni, bármilyen gondom van. Mondjuk családi problémák esetleg, vagy amilyen nehézségekbe ütközök, mint ez a munkaszerzés, és ezeket tök jól meg tudjuk beszélni. És ez nagyon fontos. Mert ha az ember nem tudja nemcsak kibeszélni magából, mert az is nagyon fontos, hogy ki tudja beszélni, hanem az a másik, ami még fontosabb, hogy meg tudja beszélni. Tehát kap is választ, és esetleg példákat is fel tudnak hozni, hogy XY hogy mászott ebből ki, vagy hogy szerintetek hogy lehetne ebből kimászni. Meg egy-két telefonszám, meg ötletek, hogy hova lehetne elhelyezkedni, és ez tök jó. Ez tök jó, mert ezek járható utak, ez mindenki értékrendjébe belefér. Semmiféle kirívó, negatív hatása nincs. Tehát itt csak ilyen pozitív élmények érnek...”

– *En úgy érzem, hogy mindent megkaptam, amire szükségem volt. Bármi, amire szükségem lenne a tanuláshoz, vagy egy kis lelki fröccs, vagy bármi, azt mindig sikerült véghezvinni. Ez ilyen teljesen egész.”*

„– És nem úgy volt, hogy bejöttek, és úgy viselkedtek, mint hogyha bűnözők lennének, és muszájból jöttek, hanem mint emberek az emberhez. Emberségesen. Bármi baj volt, azt próbáltatok segíteni, megoldani. Nem az volt, hogy mindentől elzárkóztatok, ami velünk bent történik, vagy kint történik... Érdekel, mi van velünk. Hogy velünk mi van mint emberekkel. És ez itt bent nagyon sokat számít.”

„– *Jelen pillanatban a tanuláson kívül kapsz-e tőlünk valamilyen segítséget, amióta szabadultál...*

– Hát kapok. Mikor szabadultam, több ember figyelt rám oda, aztán ezt én ellinkeskedtem, egy emberre szűkül, konkrétan az Á.-ra. Úgy érzem, ő nemcsak a tanárom, hanem a barátom is. Tőle annyi mindent kaptam kint és bent is, ő volt kijelölve... Minden emberi jót. Ő írt nekem levelet, mikor nem mentem vizsgázni, ő akkor is ott volt, még ha nem is hívtam fel, akkor is írta, hogy tudjam,

SZOCIÁLIS MUNKA

itt van. Mikor fel se hívtam. Legalább őt fel kellett volna hívnom. Akkora türelme van hozzám, hogy csodálkozom rajta, de mindenki, hogy bírjátok, ugyanúgy te is mikor leültünk matekozni. Annyi türelmetek van az emberhez...”

„– Mondtad, hogy kaptál másfajta segítséget is...”

– Lelki segítséget. Nyilván itt nagyobb szükségem van a lelki segítségre, mint ott benn. Benn nem volt időm szinte semmire, már nagyon sok mindent csináltam, de nagyon sok mindent nem tudtam megcsinálni, és úgy voltam vele, hogy szinte semmit nem csinálok. Közben persze az sok volt. Ott ilyen értelemben lelkileg nem kellett táplálni, nem kellett ápolni. Most így se nagyon kell, de azért jobban kell.

– Most miért kell jobban?

– Azért kell jobban, mert néha elegendem van.”

(Részletek az Alapítvány klienseivel készített interjúkból)

Segítő munka, segítő kapcsolat – csoportok működtetése

A csoportok működésének alapját a konfliktuskezelő és probléma-megoldó technikák fejlesztése, a jövőbeli munkakeresésre vonatkozó készségek kialakítása, valamint az önismeret fejlesztése adja.

Szabadulásra felkészítés csoportban

Tapasztalataink, valamint a beszélgetések azt bizonyítják, hogy a fogvatartottak többségükben igen felkészületlenek a szabadulásra. Ezért a „szabadulási krízis” csökkentése, információáramoltatás és -feldolgozás a börtönön kívüli világról és a különböző társadalmi változásokról, a mintanyújtás – civilek és ex-kriminálisok jelenlétével –, az elfogadó csoport segítségnyújtása az utógondozás és a visszaesés megelőzés alapjai. Ennek egyik lehetősége a szabadulásra felkészítő projekt.

A projekt lényege a tájékoztatás (a szabadulás körüli ügyintézés, állás- és munkavállalás, lakhelykeresés stb. lehetőségeinek és procedúrájának megismertetése, a lebonyolítás útjainak elsajátítása stb.).

A szabadulásra felkészítés egyik fontos eleme a konfliktuskezelés, és így minden, e témában és céllal induló csoport is ide sorolható.

A szabadulásra való felkészítés folyamatos munka, megjelenik a képzésekben, valamint az egyéni gondozásban is. Az, hogy kinek mi jelent segítséget a szabadulásában, az igen eltérő lehet (szélsőséges esetekben a szálláskereséstől a felsőoktatási tanulmányokra való felkészítésig).

Váltó Kör – kortárs (ön)segítő csoport szabadult fiatalok számára

Szervezetünk célja a fogvatartottak reszocializációja és reintegrációja, ezért a szabadlábban lévők gondozása tevékenységünk fontos területe. A „benti” kapcsolatfelvétel a külvilág és a háttér (iskola-képzés, segítő, emberi kapcsolatok) felkínálását jelenti. Szabadlábba kerülés után van hova jönni, a családtagokon kívül van egy másik fontos emberi kapcsolat, ami

ráadásul több ember, kortársak–sorstársak ismeretségét, társaságot is jelent. Jelenlegi tapasztalataink azt mutatják, hogy ez közösség is. A szabadulás nem könnyű helyzet, összetett lelkiállapotot indukál – az ember tele van feszültséggel, várakozással, döbbenettel, örömmel és fájdalommal. A szabadság átélése krízis, és rendkívül sok múlik az első napokon, heteken, hónapokon. Így a szabadultak támogatása intenzívebb kapcsolatot, munkát, segítséget, beszélgetést jelent. Ennek egyik útja a segítővel, a civil pártfogóval ill. a többi munkatárssal folytatott beszélgetés, a másik, hogy klienseink hasonló sorsú és helyzetű emberekkel találkozzanak és vitassák meg speciális helyzetüket, lelkiállapotukat és jövőbeli lehetőségeiket. Ezt biztosítja a hetente egyszer, másfél óra időtartamban működő (ön)segítő csoport, a Váltó Kör, amely kulturális és szabadidős programokat is szervez.

A Hozzátartozó Csoport

A gondozói munkában fontos a fogvatartott vagy szabadultak hozzátartozói számára segítséget jelentő Hozzátartozó Csoport működtetése is, amit a hozzátartozók számára szerveztünk, speciális problémáik, megoldási stratégiáik megvitatására, segítségére. Amellett, hogy a hozzátartozók „kibeszélhetik” magukat, a részvétel tudatos felkészülést is jelent számukra annak a speciális lelkiállapotnak a megértéséhez, feldolgozásához, amely a frissen szabadultnál tapasztalható. Emellett fontos megvitatni, hogy melyek a segítségek és támogatások lehetőségei, s hogy a segítségnek a családi-emberi kapcsolatok terén hol van a határa.

„– Nagyon jól érezhető nálatok, hogy nemcsak kamuból jöttök ide, hanem ténylegesen érdeklődtök felőlünk illetve a véleményünk iránt.”

„– Az ember beszélhet olyan témákról, amikről egyéként sohasem vagy ritkán beszélhet egy másik sorstárssal. És egyébként is olyan a hangulatom néha, mintha kinn lenne az ember, és elrugaszkozhatna a börtön falain túlra. És ez jó!”

„– Rávilágítottatok arra, hogy én is ember vagyok, és a múltamon kívül semmiben nem különbözök másoktól. Vannak céljaim, vágyaim, érzéseim.”

„– A foglalkozás teljesen ki tud ragadni a szürke hétköznapiakból, sőt fel is tölt, azaz ad egy pluszt, könnyebb elviselni a bezártságot.”

„– *Neked miben segítenek?*

– Ha nagyon rossz napom van, leülnek velem, és beszélgetnek. És addig beszélgetnek, amíg le nem nyugodok.”

(Részletek az Alapítvány klienseivel készített interjúkból)

Stábmunka (szupervízió és esetmegbeszélés)

Az egyéni gondozás és a személyre figyelő módszer a stáb munkáján alapul. A stáb a segítő személyzetet magába foglaló csoport, amely heti rendszerességgel tart megbeszéléseket. A stábot rituálészerű állandóság és folyamatosság jellemzi, és ugyanolyan rituálészerű az ülések menete is. A stábülés közös gondolkodás és probléma-feldolgozás, egyben esetmegbeszélés is. Jelentősége, hogy megerősíti: a munka és a felelősség közös, mindannyiunké. A stáb egyben szellemi műhely, önképzőkör is a munkatársak számára. Természetesen itt is meghatározó a légkör, a vezető szerepe és magatartása.

Adatbázis és „kapcsolati háló”

A Váltó-sáv Információs Bázis lényege, hogy ex-kriminálisok működtetésével olyan információs központ jön létre, mely minden, a szabadulás helyzetét segítő tudnivalót igen széleskörűen gyűjt, tárol, frissít. A Bázisra betérő fiatalok egy ex-kriminális segítő (foglalkoztatott vagy önkéntes) beszélget, készít állapotfelvételt. Közös fogalmazzák meg a problémát, és keresnek megoldási lehetőséget. Az ex-kriminális ifjúsági munkás személyes kapcsolatokat épít ki a megfelelő szervezetek munkatársaival (hajléktalan-szállók, munkaügyi központok, képzési és átképzési irodák, drogambulanciák és alkoholelvonók stb.). A személyes kapcsolatok a hatékonyabb probléma-megoldást segítik a frissen szabadult életében. Emellett nélkülözhetetlen a témában, a szakterületen és -ellátásban a segítő szervezetek felkutatása, a kapcsolatiépítés és -fejlesztés a következő szempontok és célok alapján: kapcsolati tőke, tudás-tőke, innovációs kezdeményezések, lehetséges szinergia, kooperatív működési mód, kommunikáció (formális és informális) stb.

Képzések

A célcsoport számára valódi életesély-növelést jelentenek a különböző képzési-tanulási, szélsőséges esetben a felsőoktatási intézményekre felkészítő programok. A tanulás egyébként is sokféle készség elsajátítását teszi lehetővé, tudatos, koncepciózus munkát igényel, időpontok betartásával, beszámolóval stb. jár együtt. Ennek során fejlődnek és tudatosulnak a készségek és képességek, az önismeret, mely a jövő terveinek megformálásában játszik szerepet. A tanulás a munkaszocializáció alapját is jelenti.

Az Alapítványunk által kínált képzési lehetőségek:

- Váltó Program – segítő munka és középiskolai tanulmányok biztosítása fogvatartott és szabadult fiatalok számára
- Emberjogi képzés és tréning fogvatartott fiatalok számára
- Kortárssegítők képzése büntetés-végrehajtási intézetben fiatalok részére.
- Felkészítés felsőoktatási intézményekben történő továbbtanulásra

Szociális munkás a büntetés-végrehajtásban – nehézségek, dilemmák

Kutatások azt bizonyítják, hogy a totálisan zárt világnak a személyiségre gyakorolt hatása ugyan nem irreverzibilis (még hosszúúteleteseknél sem!), ugyanakkor kétségtelen, hogy a szabadságvesztés, a bezártság és a börtönvilág speciális érték- és normarendszerének szocializációja a személyiséget több fronton károsíthatja. A legégetőbb hiány az érzelmi ki-elégületlenség – a kívülről érkező, társas, emberi kapcsolatok hiánya –, mely egyrészt a lelki egyensúly fenntartásában, másrészt a visszailleszkedés szempontjából döntő jelentőségű. A depriváció és a frusztráció egyenes következményei az introvertálódás, a hosztilitás, az agresszió, valamint a viselkedés felülkontrollálása. Emellett a fogvatartottakra jellemző az institucionalizálódás – a napi rutinba való belesüllyedés, „vegetálás” –, a dependencia, az infantilizálódás és döntésképtelenség, valamint az önértékelődés csökkenése.

A börtönben dolgozó szociális munkásnak pontosan tisztában kell lennie a börtön világával, klímájával, a személyiségre és a szociális kapcsolatokra gyakorolt hatásával, a szubkultúra sajátosságaival. Más területen dolgozó szociális munkásoktól alapvető az eltérés, miszerint ebben a munkában a szociális munkás többnyire egyedül dolgozik a kliensek lét- és életterében (azaz nem hozzá jönnek). A civil világból a kívülről érkezőket egyrészt igen érdeklődve, pozitív hozzáállással fogadják a fogvatartottak, másrészt a tényleges bizalom megszerzése rendkívül nehéz feladat. Az introvertáltság és a hosztilitás miatt a fogvatartott fiatalok rendkívül óvatosak, gyakran „más arcukat” mutatják, „kóstolgatják”, (=újonnan börtönbe kerülőkkel történő ismerkedés kisebb-nagyobb provokálásokkal) „káderezik” (=direkt és indirekt kérdésekkel feltérképezik eddigi életútját) a segítőt, próbálgatják a határokat és a lehetőségeket. Igen nehéz közel kerülni akár a szubkultúrához, akár az egyes fogvatartottakhoz. Ehhez elsősorban „bizonyítani” kell: hitelességgel, következetességgel, az adott szó betartásával, és – kedvességgel, megértéssel, szeretettel. Ugyanakkor fontos tudni, hogy deviáns és kriminális életvezetésű fiatalok életútjának alapja a manipuláció (tudatos és tudattalan, direkt és indirekt), az emberek „megvezetése” (= félrevezetése, becsapása). Így a naivitást, a gyengeséget, a bizonytalanságot vagy elbizonytalanodást, a szorongást vagy félelmet, a védtelenséget azonnal kihasználják és használják. Ebben a világban – egyebek közt az igen kevés inger miatt – minden egyes szónak, mondatnak, hangsúlynak és elhallgatásnak, gesztusnak és pillantásnak sokkal nagyobb a jelentősége, mint a kinti, civil világban. Ezért a börtönben dolgozó szociális munkásnak nagy tudatossággal kell működnie fokozott önkontrollal. Önma-gunk, személyiségünk karbantartása, az állandó ventillálás és gondolkodás nélkülözhetetlen. További nehézség tevékenységünk alacsony támogatottsága. Egy olyan rendszerben, ahol az őrzés, a fogvatartás biztonsága az elsődleges, és ahol a büntetés-végrehajtás személyzetének attitűdje a fogvatartottak és változtatási lehetőségeikkel, tendenciáikkal szemben jelentősen különbözik a miénktől, már akkor boldogok lehetünk, ha a felügyelet megtűr bennünket, és nem akadályozza szándékosan a munkánkat. A joghátrányban lévő fogvatartottakhoz hasonlóan a

SZOCIÁLIS MUNKA

szociális munkásnak is rendkívül sok frusztrációs körülményt kell elviselnie, személyét nemcsak a fogvatartottakkal, hanem a felügyelő személyzettel is fontos elfogadtatnia. Mindezt kedvességgel, jókedvvel és humorral, következetességgel, a számunkra evidenciáknak tűnő gondolatok, mondatok határtalan türelemmel történő ismétlésével érhetjük el.

A visszaesések elviselése és feldolgozása sem könnyű feladat. Erről is folyamatosan és együtt gondolkodnak a munkatársak.

Módszerek

A program és a projektek felépítésénél meghatározó az alulról építkezés, a reagálás a célcsoport igényeire. Meghatározó a személyközpontúság, a személyre figyelés, a megfelelő légkör biztosítása, mely alkalmas a problémák megfogalmazására és kezelésére. Ezt a következő alapfaktorok jellemzik:

- partneri (mellérendelő), emberi viszony és kommunikáció a fiatalok és a velük foglalkozó szakemberek között
- nem büntető megközelítés és attitűd
- világos célok és elvárások a fiatalok és a velük foglalkozó szakemberek között.

A munkatársak gyakorlata – faktorok:

- a fiatalok meghallgatásának képessége
- a fiatalok elfogadása
- felismerni és méltányolni a fiatalok tapasztalatait
- hitelesség
- nem büntető attitűd
- tudás és ismeret a fiatalok és a börtön világában
- előítélet és előfeltevés nélküli munka
- a munkatársak önismerete, saját személyiségük állandó és tudatos fejlesztése.

Leggyakrabban alkalmazott módszereink:

- egyéni gondozás, segítő kapcsolat, civil pártfogói rendszer (ld. fent)
- csoportmunka
- tanulás, képzések
- állandó, folyamatos kommunikáció
- „beporzás”
- „nyitott ajtó, nyitott ház” módszere
- „kapcsolati háló” kiépítése más segítő szervezetekkel.

RÉSZLETEZVE:

Csoportmunka

Az egyéni gondozást csoportmunkával egészítjük ki.

A csoportok céljai:

- a speciális helyzetben való lét lelki „megtámogatása” („azért nem vagyok teljesen egyedül”);

- a krízishelyzetben felmerülő lelki események és gondolatok, rendezésének segítése;
- a bent lévő (bv. intézet) és a kikerült fiatalok „állapotfelmérése”, és ennek megfelelően további segítség és lehetőségek közös feltérképezése;
- a jövőre vonatkozó beszélgetések indukálása („mi lesz velem, ha visszakerülök? mi lesz velem szabadon?”);
- együttgondolkodás az életvezetéssel kapcsolatos változtatási lehetőségekről és stratégiákról;
- a változtatási kísérletek felmerülésének támogatása;
- odafigyelés a személyre mint alakítható és formálható egészre, akiben benne van a változás lehetősége;
- beszélgetés a továbblépési lehetőségekről.

Állandó, folyamatos kommunikáció

A folyamatos utógondozási modell az állandó, intenzív, a lehetőségekhez képest a legőszintébb, bizalmas kommunikációt, figyelmet, empátiát igényli. Ez érzelmi és emberi biztonságot jelent, azaz segítő erőforrást.

A „nyitott ajtó, nyitott ház” módszere

A büntetés-végrehajtási intézetben belül, ha csak lehet, élünk a „nyitott ajtó” módszerével, azaz odafordulásunk, a lehetőség, hogy megszólítsanak bennünket, hogy megfogalmazzák problémáikat, ily módon kifejezésre kerül.

Célunk egy olyan nyitott ház típusú intézmény létrehozása és működtetése, mely szociális, közösségi és kulturális programokkal várja a különböző társadalmi helyzetben lévő fiatalokat, ezzel megindítva közöttük a kommunikációt, mely feltétlenül csökkenti az előítéleteket, a diszkriminációt és a szegregációt.

„Beporzás”

A beporzás lényege, hogy szemléletünket, ethoszunkat tudatosan terjesztjük. Ebben a munkában a bizalom, az egymásra figyelés, a tolerancia döntő jelentőségű. Eddigi tevékenységünk során azt tapasztaltuk, hogy ha hitelesek vagyunk, és ezt megérik a klienseink, ha bizalmat szerezünk-nyertünk náluk, akkor a projektekből érintettek továbbviszik, informálisan „szórvják” szűkebb társadalmi környezetükben az információkat, szemléletet, sőt az attitűdöt; ennek hatása feltétlenül előítélet-csökkentő, tolerancia-növelő lehet.

Összegzés

A kriminális életvezetésű, letartóztatott és szabadult fiatalokkal folytatott segítő munka a szociális munka speciális területe. Speciális terepen (büntetés-végrehajtási intézetben), speciális körülmények (fogvatartás, elsődleges szempont az őrzés és a biztonság) között zajlik, s így speciális tudást és ismereteket igényel.

SZOCIÁLIS MUNKA

Fontosnak tartjuk a többségi társadalom szemléletének alakítását, hiszen ez az egyik alapja annak, hogy sikeresek legyenek a büntetés-végrehajtási intézetekből szabaduló fiatalok reintegrációs törekvései. A társadalom tagjai közül különösen fontosak ebből a szempontból azok, akik a fiatalok számára konkrét segítséget jelenthetnek. Ilyenek többek között a szociális szakemberek. Fontos, hogy ők valódi segítségforrásként jelenjenek meg, hogy viselkedésüket, hozzáállásukat ne az elutasítás, hanem az elfogadás, a törődés, a segíteni akarás jellemezze.

Tapasztalataink szerint gyakran a szociális intézmények dolgozói is előítéletesek a szabadult fiatalokkal szemben. Az előítéletek csökkentésének egyik lehetséges módja a megismerés. Ugyanakkor az is köztudott, hogy pusztán felvilágosítással, információközvetítéssel nehéz módosítani az attitűdöket. Ha azonban valaki hajlandó kapcsolatba kerülni az adott csoporttal, akkor ez nagyobb megértéshez, elfogadáshoz vezethet. Ezáltal nemcsak az esetleges előítéletek, hanem az esetleges irreális félelmek is csökkenthetők, akár legyőzhetőek.

Úgy véljük, a témában és a munkában jelentős tapasztalatokkal rendelkezőnk, és fontosnak tartjuk, hogy ezeket megoszthassuk. Szeretnénk elérni, hogy a szociális munkás-képzésbe ez a speciális terület is bekerüljön, így a hallgatók és a szakemberek érdeklődésének felkeltése elősegítheti az ezen a területen működő szociális munkások számának növekedését. Természetesen, a saját munkánk is fejlődhet azáltal, ha másokkal beszélgethetünk, vitatkozhatunk, gondolatot cserélhetünk. Újabb szempontok, gondolatok merülhetnek fel tevékenységünk ismételt átgondolása során.

Döntő jelentőségű, hogy a civil szervezet és a büntetés-végrehajtási intézet együttműködve, közösen dolgozzon a fogvatartott fiatalok reszocializációjának támogatásán. A civilek – és akár maga a büntetés-végrehajtás is – a segítő szándék jegyében, de külön-külön tevékenykednek, ami a hatásfokot nagymértékben csökkenti. Fontos, hogy kölcsönösen megismerjék egymást a szakemberek, a munkatársak, és így a folyamatos jelenlét, valamint a kommunikáció – az „együttélés” – mindkét félnél attitűdváltozáshoz vezethet, ami a közös cél érdekében nélkülözhetetlen.

Végeredményben a segítő kapcsolat lényege: az egyén rávezetése önmaga megsegítésére. Ezt nyílt, egyértelmű, tiszta kommunikációval, hiteles magatartással, életkedvvel, humorral és figyelemmel, egyszerűen elérhetjük – az adott célcsoportnál is. És ez mindenki számára kedvező.

Csáki Anikó, Mészáros Mercedes, e-mail: alapitvany@valtosav.hu